

Herolden

September 2006

Årgang 10 Nummer 3

Scene fra markedet 2006.

Foto Bjørn Ørding-Thomsen

Udgivet af:

Vennekredsen

Bornholms Middelaldercenter

Stangevej 1.

3760 Gudhjem.

Tlf. 56 49 83 19

Info@bornholmsmiddelaldercenter.dk

www.bornholmsmiddelaldercenter.dk

Redaktion:

Redaktør:

Vibeke Tungelund 56 48 13 17

Bjørn Ørding-Thomsen 56 47 01 12

Layout:

Ole Boyer Pedersen 56 49 81 41

Ansvarshavende:

Niels Erik Rasmusen 56 49 83 19

Indlæg til Herolden:

herolden@bornholmsmiddelaldercenter.dk

Herolden udkommer 4 gange om året.

1/3, 1/6, 1/9 og 1/12

Deadline den 15. i måneden før
udgivelsen.

Oplag 350

Indhold

- 4 Sidste nyt fra Centret
- 7 Åbning af I Guds Navn
- 10 Skattejagts afslutning
- 14 Nyt liv i smedjen
- 16 Kulsoen og tjærebrænderen
- 17 De 3 miler
- 20 Fremstilling af 4 slags sæb
- 22 Om bartskerne virke
- 26 Pilgrim på Bornholm
- 28 En stor sejr
- 30 Ølhistorier og urter (2)
- 32 Aktivitetskalender
- 33 Pavevalg

Vor gode ven

og medlem af Vennekredsen

Rasmus Johansen

Er stille sovet ind søndag den 11. juni 2006

Vi vil savne vor flagellant og hans mange lune historier.
Ære være hans minde

Billeder fra årets marked.

Af Ole Boyer Pedersen

Mest musik men også det måske mest fotograferede motiv. Gæt selv hvilket.

Sidste nyt fra Centret

Af Niller

Sæsonen indtil 1. august

Så er middelaldermarkedet slut, og det er blevet hverdag igen. Forsæsonengik forrygende, og vi kunne konstatere en stor øgning på lejrskoledelen. Der har siden vi startede med lejrskolerne i 1997 været en konstant stigning på 15 – 25 % , og det ser ud, som om denne stigning bliver ved, men det er klart, at kurven på et tidspunkt knækker, men endnu går det bare opad.

Da turisterne rigtig begyndte at komme ved skoleferiens start, viste det sig også hurtigt, at der også her var tale om en stigning. Stigningen kan skyldes, at der bare er flere gæster, der finder frem til os, men det er mere sandsynligt, at det er vores nye tiltag som Børnebilletten og Skattejagten, der er med til at skabe publikumsforøgelsen.

Børnebilletten er blevet solgt til ca. 500 familier, og skattejagten til 300 familier. Der har gennemsnitlig været ca. 4 ½ person pr. billet, så det svarer rundt regnet til 3.600 ekstra gæster.

Middelaldercentrets besøgstal sammenlignet med besøgstallet sidste år på samme tid ligge pt. ca. 5.000 over, og det må indtil nu siges at være et ganske pænt resultat.

Der er i år gjort meget ud af aktiviteterne for børnefamilierne, og der har da også fra denne gruppe været udtrykt stor tilfredshed over deres besøg på Bornholms Middelaldercenter. Alt i alt er der overordnet tale om en rigtig god

sæson, som sikkert vil ende op i en ny besøgsrekord..... og det er jo ikke så dårligt.

Middelaldermarkedet

Markedet i år gik desværre ikke helt som vi havde forventet. Markedet blev besøgt af ca. 19.000 gæster, og det var 6.000 færre, end der var budgetteret med (vi havde faktisk inderst inde regnet med 30.000, hvilket syntes at være et meget realistisk tal, da vi sidste år havde mere end 15.000 gæster på 6 dage mod dette års 12 dage). Omregnet til danske kroner er det en forringelse af centrets driftsindtægt på ca. 800.000 kr. Og det er jo nok noget, der vil kunne mærkes i det kommende år.

Nu er det ikke sådan, at det dårligere resultat kommer til at betyde en katastrofe, men det vil naturligvis komme til at betyde, at vi ikke kan realisere alle de tanker og ideer, som vi har gjort os for året 2007. Med de færre penge bliver der desværre ikke råd til at ansætte faste tømrere på centret, sådan som vi havde håbet på, til at foretage

alle de nødvendige vedligeholdelsesopgaver, som presser sig på. Det er ærgerligt, for flere af vores huse trænger virkelig til en kærlig hånd, efter 10 år uden "eftersyn" skulle det have været nu. Men det står ikke til at ændre, og derfor må vi vente endnu et år på de gode tider.

Der er jo ingen, der tror, at det faldende besøgstal skyldes manglende interesse for middelaldermarkedet, men det lave besøgstal skyldes ene og alene den bagende sol, der sendte folk i sommerhus og på strand. Varmen, som oversteg de 30 gr., har vist sig at være en større trussel for markedet end tunge regnbyger. I Sverige og Tyskland, hvor der afholdtes markeder på samme tid, var resultaterne alle steder det samme. Der kom alle steder mindre end halvdelen af dem, man havde regnet med.... så på en eller anden måde er det vel en trøst at vide, at det ikke er os, der er noget galt med, men at det er de ydre faktorer, der har været årsag til resultatet.

Når vi ser bort fra tal og penge, så var det et rigtig godt marked. Alle deltagere nød godt af det gode vejr, og vi havde nogle forrygende markedsdage og aftener med en stemning, der overgik alt, hvad vi tidligere har oplevet. Der blev spillet, sunget, gøglet, fortalt og underholdt, så det var en fornøjelse, og de festlige indtryk blev næsten dagligt forstærket af den ene pragtfulde solnedgang efter den anden. Det er det, der får os til at deltage i det bornholmske middelaldermarked igen og igen.... det er bare middelalder, som vi vil have det!

TAK til Vennekredsen og alle de

frivillige hjælpere som igen gjorde det muligt for Bornholms Middelaldercenter at gennemføre øens største event..... og på gensyn til næste år!

Næste års marked

Allerede nu er planerne ved at blive lagt for næste års marked.

Der er enighed om, at markedet igen skal vare 2 uger, men at den midterste søndag bør være fridag for alle deltagere. Markedet vil desuden blive rykket en uge, således at det til næste år vil strække sig fra 16. – 28. juli, altså uge 29 og 30.

Som noget nyt arbejdes der på at ændre hele markedets struktur fra at være eet stort marked, til at være opdelt i 2 enheder: Markedspladsen med ridderturning, middelaldertheater, musik, gøgl, boder og alverdens underholdning, samt en afdeling som vi har valgt at kalde: "Belejringen af

stormandsgården”. Denne del vil komme til at fremstå som 100% ren historisk formidling. Her vil der kunne opleves et miljø, som det har taget sig ud under en belejring i 1300-tallet. På stormandsgården patruljeres og forberedes det kommende angreb, og udenfor forberedes på lignende vis det kommende angreb. Ind imellem forhandles der dagligt, ligesom mindre træfninger vil forekomme. Det hele vil kulminere i et stort slag på den allersidste dag, 28. juli.

Under belejringen vil det være muligt at formidle alle mulige middelalderlige håndværk, idet der jo på begge sider af palisaden bygges og forarbejdes alle de ting, der skal til for at føre krig: buer, pile, angrebstårne, dækskjolde, spyd, stormstiger, kanontag, blykugler, stenlugler til kanonen, feltlazaret, madlavning, reparation af rustninger osv. osv.

Det vigtigste i næste års koncept er, at de to pladser, markedspladsen og belejringen, kommer til at stå som to uafhængige enheder, og at belejringen vil give os mulighed for, som det eneste marked i Skandinavien, at lave et helt uspoleret formidlingsområde, samtidig med at vi i markedsafdelingen bevarer al den gøgl og hurlumhej, som alle forstår ved et rigtigt middelaldermarked.

Det vil blive et marked, som kommer til at tiltrække sig aktører fra nær og fjern, - idet belejringen er en gammel drøm blandt alle middelalderaktører og rollespillere.

Bestyrelsen

Centrets bestyrelse har inden for det

sidste halve år undergået en forandring, foranlediget vores store tilskud fra Arbejdsmarkedets Feriefond. Vi har måttet sige farvel til vores rigtig gode og ihærdige bestyrelsesmedlemmer og støtter: Palle Jæger, Flemming Hansen og Ole Fassel. Alle har de siddet i bestyrelsen siden denne blev stiftet i 1996, men nye vedtægter har foranlediget, at de ikke længere kan sidde i den. Bestyrelsen skal i dag udpeges af forskellige organisationer, hvorimod den gamle bestyrelse var selvsupplerende, hvor medlemmerne blev udpeget af Allinge-Gudhjem kommune og bestyrelsen selv.

Efter udtrædelsen af bestyrelsens 3 gamle medlemmer er der indtrådt 4 nye: Kim Caspersen (Destination Bornholm), Lene Feldthus Andersen (Forskningscentret), Per Ole Petersen (Bornholms Regionskommune) og Carsten Holm Nielsen (Bornholms Erhvervsråd).

Poul Ellehøj (formand for bestyrelsen – udpeget af Pædagogisk Center) og jeg vil gerne have lov til at sige de ”gamle” medlemmer 1000 tak for indsatsen. - I har virkelig været med til at skabe det, vi i dag kender og forstår som Bornholms Middelaldercenter.

Derefter skal der lyde et stort velkommen vores nye medlemmer – det bliver spændende og inspirerende med nye kræfter og ideer.

Ole Boyer Pedersen sidder forsat i bestyrelsen udpeget af Bornholms Middelaldercenters Vennekreds. Også tak til Ole for hans store arbejde for bestyrelsen og Centret. Bestyrelsen består således af 6 medlemmer.

Åbning af udstillingen I Guds Navn

Af Vibeke Tungelund

I spænding har vi ventet længe på at se resultatet af de mange måneders hamren og banken på førstesalen over laden. Vi har godt nok smugkikket og bragt et foto af rytterfrisen, som smykker den ene langside af det, der skal blive til udstillingslokale og biograf.

Nu blev vi inviteret til reception og indvielse af lokaliteterne samt til åbning af udstillingen "I Guds navn". Og det blev gjort med fuld musik. Lene Halskov og John Hart spille-

de sækkepibe og fedel, mens Heidi slog trommen an. På det smukt pyntede bord blev der trakteret med Stormandsøl og vin, minipølser og frugtsnacks. Formanden for Centrets bestyrelse,

Poul Ellehøj

Bordet ved receptionen

Poul Ellehøj, bød velkommen og fortalte bl.a. at John Hart har doneret 25.000 kr. til handicaptoiletet. Lene Halskov og Martin Stoltze fortalte om udstillingens tilblivelse på bare 3 måneder. "Korstogstiden bliver her fortalt med tidens egne ord og billeder", som

Lene Halskov og Martin Stoltze

de sagde. Niller fortalte også glad om udstillingen, som skal blive et par år, mens interessen for Tempelriddere og skattejagt endnu er stor. I 2007 vil her være en stor rollespilsfestival, og i 2008 vil der være et festspil med professionelle folk.

Biskop Erlandsen

Så fik vi lov at komme op at se udstillingen. På den brede trappe derop blev vi til overflod stænket med vievand af selveste biskop Jacob Erlandsen, alias Jørgen Nielsen, som på flot vis fyldte både dragt og rolle ud.

Således rensede kunne vi endelig tage udstillingen i øjesyn. Og den er rigtig

Isa ved den døde tempelridder

flot, professionelt og levende sat op. Ja, både levende og død, for mens plancher og store fotostater levende fortæller om korstogstiden, så ligger en tempelridder død, dræbt af et pileskud ved entringen af en borg. I en montre ses førortalte biskop Erlandsens kranium med et stort hul i. Hvordan nu det? Han

Biskop Erlandsens kranium

har lige stænket os med vievand, og nu ligger hans kranium her? Jo, Middelaldercentret befinder sig jo i krydsfeltet mellem fiktion og virkelighed. Man bevæger sig på flere planer samtidig. Er vi i middelalderen eller er vi i nutiden? Ja, det er vi, og stadig fortsætter kampene om herredømmet over de religiøse steder i Mellemøsten!

Vi ser også mere fredelige ting. Relikvier, rosenkranse og mønter fra Jerusalem. Billeder af smukke arabiske kulturgjenstande som bogomslag og forfinet keramik.

Trækonstruktioner

Efter at have været omkring Jerusalem kommer vi nu tilbage til Bornholm med Lilleborg og rundkirker. Står man et bestemt sted i udstillingen, ser man på samme tid en planche med en palme nedefra med de øverste grene spredt ud i et smukt rosetmønster, og på en anden planche ser man den indvendige trækonstruktion af Østerlars kirke, og ligheden er slående. Er det mon palmen, der har givet inspiration til kirkens tagkonstruktion? Og på ydervæggen ser vi den nu færdige rytterfrise fra Aal kirke, som vi omtalte i juniHerolden.

I det store rum ved siden af er der indrettet biograf med magelige stole. På en stor fladskærm vises hver dag filmen Tempelriddernes Skat.

Og således er sløjfen bundet færdig: fiktion og virkelighed side om side.

I biografen

Niller med korset som bruges i skattejagten

Skattejagten afslutning

Af Lene Koefoed

Skattejagten, ”Jagten på tempelridder-nes skat”, sluttede fredag den 11. august. Siden starten den 26. juni har i alt 301 familier gennemført skattejagten, som er et pilotprojekt udviklet af Bornholms Middelaldercenter i samarbejde med Destination Bornholm.

*Over norddøren, Kvindeindgangen, i Østerlars kirke er der indhugget et symbol.
Er det A) Et kors B) Et æble C) En rist?*

Målet med skattejagten var at tiltrække flere turister til Bornholm. Hver familie har bestået af 4 til 5 familiemedlemmer, og det svarer til, at cirka 1500 skattejægere har deltaget i skattejagten. Langt de fleste af deltagerne er turister, men også flere bornholmske familier har vist interesse for skattejagten. Og

til trods for at skattejagten kun har været på dansk har enkelte familier fra Sverige, Norge, Tyskland og England deltaget, enten fordi de har kunnet lidt dansk i forvejen, eller fordi de har allieret sig med venner på Bornholm.

Børnenes alder har fordelt sig lige fra under 1 år til 18 år, men hovedgruppen har klart været børn mellem 7-12 år.

Ideen til skattejagten er udsprunget af familiefilmen ”Tempelriddernes skat”, der havde premiere i februar 2006. Filmen bygger på journalist og forfatter Erling Haagensens teorier om tempelridderne. Filmen har været med til at skabe øget interesse for Bornholm, rundkirker og tempelriddere.

Skattejagten bestod af 18 poster fordelt ud over Bornholm, hvor start- og slutposten lå på Bornholms Middelaldercenter. De øvrige poster førte skattejægerne til nogle af Bornholms smukkeste og meste interessante kulturhistoriske steder, så som Hammershus, Lilleborg og rundkirkerne samt til nogle af de øvrige lokaliteter, som var med i filmen, nemlig Opalsøen og Allinge Bibliotek. Flere af posterne, som f.eks. Spidlegårdskapellet, Kalkstensbruddet ved Skelbro samt Koldekilde i Almindingen, var for selv en bornholmer steder, som man måske ikke kendte i forvejen.

Ud fra en statistik vi har lavet på baggrund af svar fra evalueringsskemaer er Hammershus, Helligdomsklipperne og Opalsøen blandt de absolut tre mest

Nylars kirke: Hvad forestiller symbolet på toppen af apsis:

A) Et kors B) Et hoved med hat C) En vejrhane?

spændende poster tæt fulgt op af Bornholms Middelaldercenter som den fjerde mest spændende post.

Ved hver lokalitet skulle en opgave løses, og derefter skulle selve posten findes ved hjælp af et kompas. Opgaverne bestod af et spørgsmål med tre svarmuligheder. Mange af svarene kunne man læse sig frem til på de opstillede informationsstandere. F. eks. lød opgaven ved Salomons Kapel: Hvorfor ligger kapellet her? A. Det ligger ved en hellig kilde. B. Præsten Salomon blev dræbt her. C. Et skib ved navn Salomon strandede her.

Eller det kunne være en praktisk opgave, som ved Koldekilde i Almindingen: Hvor meget måler kildens dæksel i diameter. A. 92 cm, B. 102 cm. C. 112 cm. Her skulle man gøre brug af sit kompas, som også var udstyret med cm. mål.

Der var mange hensyn at tage under planlægningen af skattejagten, da produktet også gerne skulle passe til turister, som blot havde få dages ferie.

Skattejagten blev derfor bygget op, således at opgaverne kunne løses uafhængig af hinanden. Det vil sige, at skattejægerne kunne bestemme i hvilken rækkefølge, de ville tage posterne, så de kunne få det passet ind i deres planlægning. De kunne også vælge, om de ville tage alle poster eller blot nogle

af dem. Det eneste krav var, at de skulle starte og afslutte jagten på Bornholms Middelaldercenter.

Det har været lutter glade og tilfredse familier, vi har mødt, når de har afsluttet skattejagten hos Bornholms Middelaldercenter. De svar og kommentarer,

Allinge bibliotek. Bygningen har tidligere været en skole. Hvilken?

A) Sygeplejeskole B) Husholdningsskole C) Teknisk skole

Spidlegårdskapellet.

Navnet Spidlegård kommer af:

A) At spinde B) Spedalskhed C) Spild = fjendskab

vi har fået i forbindelse med evalueringsskemaer, stemmer fint overens med det, vi har arbejdet hen imod, nemlig at det skulle være en oplevelse, hvor læring, leg og natur indgår.

Det, der går igen blandt svarene, er, at det har været en god måde at lære Bornholm at kende på både indenfor historie og natur, og at skattejagten er en rigtig god familieopgave, der er med til at strukturere familiens oplevelsesferie. Et lille udpluk af de mange kommentarer giver et godt billede af skattejægerens oplevelse.

”Vi har set steder, som vi aldrig ville have set og fået viden serveret på en meget pædagogisk måde”.

”Vi er garvede bornholms-ferierende og var meget imponerede. Vi fik ende-

lig set alle rundkirkerne. Tak for det”.

”Vi fik set alle seværdighederne uden at børnene brokkede sig”.

”Underholdende måde at se Bornholm på – både for børn og voksne.”

”Vi har nydt turen rigtig meget. Det var varieret, velgennemtænkt og man kommer rundt på hele øen og lærer om stederne. Meget spændende og god aktivitet”.

Skattejagten er som nævnt et pilotprojekt, som gerne skulle give os et billede af, om idéen og konceptet holder, og om det er noget, der skal arbejdes videre med. Bornholms Middelaldercenter og Destination Bornholm er godt tilfredse med antallet af deltagere. At så mange trodsede det gode vejr, og tog af sted i varme biler i stedet for at tage til

stranden, viser, at der er et behov for at opleve andet end sol, strand og vand.

Og på baggrund af svarene vi har fra evalueringsskemaerne, er der ingen tvivl om, at skattejagten har været en succes. Mange udtrykker håb om, at skattejagten vil fortsætte til næste år. Et af spørgsmålene i evalueringsskemaet har efterlyst forbedringer og ideer til en nummer to skattejagt. Mange synes, at skattejagten har indeholdt alt det, de kunne ønske sig, og har blot foreslået at finde nogle nye poster. Andre synes, at der måske har været i overkanten af kirker. Flere har ønsket, at der indgik en form for rollespil med levende poster, f.eks. Det sorte Broderskab, som man så dem i filmen. Der er mange gode ideer til nye poster, og flere foreslår,

at jagten bygger op til en overordnet gåde/løsning.

Alle disse erfaringer rigere giver os et godt fundament til at udvikle en ny skattejagt til næste år. Om det bliver en gentagelse af skattejagten fra i år, eller om det bliver i en anden form, er svært at sige på nuværende tidspunkt, da det afhænger af, hvor meget økonomisk støtte vi kan opnå fra fonde og sponsorer. Der kommer en efterfølger til filmen ”Tempelriddernes Skat” i 2007. Optagelserne er ved at gå i gang, og det foregår denne gang på Gotland. Filmen tager udgangspunkt i de samme 4 børn og med start på Bornholm. Med den nye film og de erfaringer vi har allerede nu, lover det allerede godt for endnu en god skattejagt næste år.

POSTER OG POINT

<u>POST</u>	<u>FUNDEN POST</u>	<u>LØST OPGAVE</u>
1 START Bornh. Mid.center	10	10
2 Hammershus	50	10
3 Salomons Kapel	50	10
4 Opalsøen	20	10
5 Allinge Bibliotek.	20	10
6 Rutsker Kirke	10	10
7 Lilleborg	20	10
8 Aa Kirke	10	10
9 Østermarie kirkeruin	10	10
10 Kalkstensbruddet ved Skelbro	50	10
11 Østerlars Rundkirke	10	10
12 Nyker Rundkirke	10	10
13 Olsker Rundkirke	10	10
14 Nylars Rundkirke	10	10
15 Kolde Kilde i Almindingen.	50	10
16 Helligdomsklipperne/Hellig Kilde	50	10
17 Spidlegårdskapellet	20	10
18 SLUT Bornh. Mid.center	10	10
	420	180

Nyt liv i smedjen Smedelavet genopstår

Af Alan Martinsen og Vibeke Tungelund

Fra smedjen lyder den vante, rytmiske lyd kling – klang, kling – klang når mester med den lille hammer slår for og læredrengen med smedehammeren slår efter. Et øjeblik derefter høres den hvæsende lyd fra blæsebælgen – lige så rytmisk som hamrenes slag mod ambolten. Men hvad nu? Vi hører mesters vrede, grove stemme brøle til en af læredrengene: ”Hvad er det, du laver, din satans knægt? Sidder du der på trappen og sover? Nu er det slut med friaftener til dig, når du turer rundt hele natten og ikke kan passe dit arbejde ordentligt. Kan du se at komme i gang med at hente brænde, eller jeg skal sørge for at du kommer i gabestokken”. Med et velrettet spark sendes læredrengen ud efter brænde råbende: ”Undskyld mester, undskyld mester”. Den anden læredreng dukker sig lidt og koncentrerer sig om at passe sin blæsebælg. Han husker tydeligt en tidligere episode, hvor han selv kom på vand og brød og ikke fik skiftet halm i sengen i lang tid. Man lærer at bøje nakken, gøre sig så usyn-

lig som muligt og sige undskyld, når mester er i det lune.

Sådan oplevede jeg livet i smedjen, da jeg under markedet kom forbi den. Men lige så hurtigt mester var faret op, lige så hurtigt faldt han ned igen, da læredrengen kom af sted efter brænde.

Smeden, Alan Martinsen fra Østerlars, tilbyder nu at sætte nyt liv i smedeværkstedet anno 1300-tallet. Alan er udlært smed og lover at overholde moderne principper som demokrati og en human omgangstone. Du behøver ikke være smed for at være med, men Alan stiller stadig store krav til sine medarbejdere, så hvis du har lyst til at være aktivt medlem af smedelavet, må du være villig til at blive beskidt og få ondt i armene – sågar få vabler i hænderne. Er du det, så er Alan villig til at lære dig grundprincipperne i faget. I smedelavet kan du lave dine egne ting men må også være villig til at udføre reparationsarbejde og evt. andre opgaver for Centret.

The logo for Nordea, featuring the word "Nordea" in a bold, blue, sans-serif font, followed by a stylized blue wave or leaf-like graphic.

Strudel og kappe i uld (gammel CF-uniform) sælges for fire store guldstykker.

Tlf.: 56480878 Aase Falkenberg

Smeden Alan og hans ene lærerdreng i arbejde

Vil du være med i smedelavet?

Så ring til Alan på 4042 7945
eller mød op på Rågelundsgård
lørdag den 30. september kl. 13

Funnikke

Kontor- & Datahuset på Bornholm
Snellemark 45 - 3700 Rønne
Telefon 56 95 12 69 - Telefax 56 95 69 50

Kulsoen og tjærebrænderen beretter

Aninja Grøn og Thomas Søe

Igen i år satte vi fra Sct. Sebastians Skippænet en lille række miler og ovne. Vi gjorde tjære og trækul med succes og satte desuden en jernovn og to "komfurer", soldaterovne, som vi fik fyret godt op i.

Vi har efterhånden haft lejr overalt på markedspladsens område. Vi har været i alle fire "hjørner", på skrænten bag Stormandsgården og i gedefolden bag landsbyen (dog uden geder). Den plads, vi fik tildelt i år, har den bedste placering i forhold til vindretning og – styrke. Det betød, at ølteltet og hele Madstrædet fik en god gang røg, men vi forklarede gæsterne, at autentiske middelalderlugte, "de koster ikke ekstra", og så klarede vi det alligevel. Vi håber, at I, som arbejdede i Madstrædet, også overlevede ugen.

I år havde vores formand, Ulv, videregivet ansvaret for henholdsvis kulmilen og tjæremilen til disse ydmyge artikelforfattere. Det har været en fornøjelse at få lov til at styre hele processen selv, lige fra første spadestik (hvor tøsen måtte tilkalde mandlig assistance på grund af den stenhårde jord), til vi stod med de færdige produkter i hænderne, håret, udover tøjet, i lungerne og alle mulige andre steder.

Thomas afprøvede i år en ny tjærebrændingsmetode, hvor vi brugte ler og tørv til at tætnes milen i stedet for den gamle smedejernsgrøde. Da først vi fik milen til at brænde, begyndte efter kort tid den lækreste tjære at løbe. Både duft og smag var indbydende som

harpiks. Af de 4-6 dl vi fik, gav vi halvdelen til Sølvsmedens begyndelse, og beholdte den anden halvdel til eget forbrug.

Trækulsmilen "Svanteline" er den mindste, foreningen har sat til dato – faktisk den mindste, vi har set! Det skyldes, at vi kun havde fire hedebløddøgne til at sætte og brænde den. Som altid var vi mange hænder til at hugge, bære og bygge, og lige så mange øjne til at holde nattevagt over hende (milen, altså). Resultatet var overraskende: Al den opmærksomhed og kærlighed gav så meget trækul, at vi ikke kunne huske, at vi havde kommet så meget træ i milen fra start af (men vi havde altså ikke snydt som tv-kokkene)! Selv om der måske kun er til en enkelt grillaften, er vi godt tilfredse. Og Aninja bestod sin "svendep prøve" som kulsvier.

Brandfaren gjorde, at vi ikke fik lov til at afprøve vores jernovn. Det lagde lidt en dæmper på legen, men den blev bygget færdig i sin fulde højde alligevel, og vi glæder os til at afprøve den næste gang, vi lægger vejen forbi Bornholm.

Det har været et privilegium, at vores lejr i år havde et lavt aldersgennemsnit. Vi var faktisk ni på under 20 år og fem på mellem 20 og 27 (Hertil kommer de syv på "over 27"). Det har været skægt at være så mange "unge mennesker" til at forklare gæsterne hvad vi lavede, især på sådan et obskurt emne som vores skidne miler.

Mail: [aninja\(at\)sol.dk](mailto:aninja(at)sol.dk)

De 3 miles

Ulv Ardlund (Styringsmand for Sct. Sebastians Gilde)

Sct. Sebastians Gilde er en dansk/svensk middelalderforening, som har deltaget som aktører ved Bornholms Middelaldercenters markeder i otte år. Gildet arbejder med de håndværk, som naturligt ville være foregået på en stormandsgård i Norden o. 1400, og som var en vigtig del af en feltlejr. Her vil vi berette lidt om milehåndværket, der består af tjæremile, trækulsmile og jernudvindings-ovn. Den sidste først :

Jernfremstilling.

Der var i hovedtræk 3 forskellige jernfremstillingsovne. I vort moderne datatidssamfund elsker vi at inddele, klassificere, registrere og systematisere alt. Det kan vi ikke med nedennævnte ting, hvor man kun har fundet meget få, delvis ødelagte brudstykker. Derfor er nedennævnte en meget grov men acceptabel måde at inddele de tidlige jernfremstillingsovne på.

Jernudvinde har foregået i Norden i tusindvis af år. Først som en grube i jorden, beklædt med ler, hvori man skiftevis kom trækul og jernmalm (myremalm, sømalm eller rødjerd). Den benævnes **grubeovn**. Lufttilførslen skete via en blæsebælg.

Udviklingen af denne ovn blev, at man stablede sten op langs siderne og tætnede med ler, hvorefter man med en blæsebælg tilførte forbrændingen ilt. Af nogle forskere benævnt **skræntovn**, fordi den også kunne være bygget ind i en skrænt.

Forbedringen af denne blev, at man forlængede siderne til en lille skorsten af ca. 130 cm højde. Højden har naturligvis svinget. Manden med blæsebælgen var der ikke mere brug for, thi man anvendte 4 selvt-rækskanaler en håndsbredde over jorden. Under selve skorstensrøret havde man gravet ud til en slaggegrube. Denne ovn bliver også benævnt **Drengstedovnen**. Den blev i middelalderen bl.a. anvendt i Nordtyskland, Danmark, Norge og Sverige. Med denne ovn kunne middelalderbonden selv fremstille jern, dels til eget brug, dels nogle gange som skattebetaling.

Sct. Sebastians Gilde har valgt den sidstnævnte ovntype, fordi der er bevis for, at den har været anvendt i Norden i middelalderen.

Vores metode: Vi graver ler op, ælter det og former teglsten heraf. Lader dem soltørre og bygger herefter ovnen. Væggens tykkelse er 10-12 cm. Når den er færdigbygget, skal den lufttørre. Efter dette, der varer et par dage, bliver den i 6 timer forvarmet med almindeligt brænde. De ved denne brænding forekommende sprækker bliver herefter tætnet.

Og nu kan den egentlige jernudvinding foregå. Dette sker ved, at vi fodrer ovnen med en del trækul. Når det er brændt ca. 1/3 ned, kan vi påbegynde ilægningen af det ristede jernmalm (rødjord). At riste vil sige, at det forvarmes til ca. 400 grader for at fjerne urenheder. Og nu påfyldes lige meget i vægt af ristet rødjord og trækul til et forbrug af ca. 15 - 18 kilo af hver bestanddel. Styringen foregår ved at iagttage varmedisen over ovnkanten og i trækkanalerne. Skulle denne proces forklares detaljeret, skulle vi anvende hele Heroldens sidetal og lidt mere, men efter et vist antal timer (igen udefinerligt) skulle processen gerne have givet en jernklump på 2 - 4 kg. Denne metode kaldes den direkte metode, eller lavtekniske metode, da den giver direkte smedbart jern. Der er naturligvis intet nedskrevet i middelalderen om denne metode, men jeg kan takke de smålandske jernmagere fra Falköbing, Braås, Huseby og Benestad for deres tålmodige indlæring og tålmodige besvarelse af mine nysgerrige spørgsmål.

Middelalderbonden kendte ikke de kemiske betegnelser, han fremstillede blot jern af rødjorden. Det var først i begyndelsen af 1900-tallet, at man

kunne forklare den kemiske proces. Tænk på om man skulle have ventet med at gøre jern til dette tidspunkt !

På papiret ser det meget enkelt ud at gøre jern af rødjord. Virkeligheden er dog en helt anden. Det har sikkert i middelalderen været omgivet af en hel del tradition og mystik samt diverse undskyldninger for, at det mislykkedes.

For det gør det tit ! Den samme ovn, den samme teknik, de samme folk, den samme malm, det samme vejrlig – og dog kan det gå galt. Alt er ødelagt – vi kender det. Alle skylder på hinanden. Næh, havde man bare gjort, som jeg sagde, så.... Vinden blæser desuden fra nord. En jomfru gik forbi. Middelalderbonden har haft de samme undskyldninger.

Men uden trækul intet jern !

Trækul

Trækul kan laves af al slags træ – næsten. Man tænder et bål, kommer lidt jord på, reducerer ilttilførslen, det forkuller, og man har trækul. Meget enkelt, ikke sandt? Sådan kan man have gjort nogle gange. Men engang i Tyskland i 1300-tallet blev en landsby opgivet, fuldstændig forladt meget hurtigt. Krig, pest?? Ved den var der sat men ikke tændt en trækulsmile.

Landsbyen og milen blev udgravet engang i '80-erne. Her kommer en kort beskrivelse af milen. Netop denne mile danner grundlag for Sct. Sebastians Gildes kulsvieri. Vi kender naturligvis til de øvrige seks typer af trækulsmiler, men arbejder med denne, fordi det er den eneste tidsbestemte middelaldermile.

I jorden graver vi to render, trækkanaler, vinkelret på hinanden. Den ene er samtidig tændkanal. I centrum opbygges af let antændeligt materiale et "hjerte". Op ad dette stables nu træstykker, begyndende med tynde og sluttende med grove. Det hele dækkes med grangrene og halm. Ovenpå lægges græstørv med græsset indefter, så alt er dækket. Derudover skovles jord, så alle huller og sprækker er helt tildækkede, og milen har form som en bikube. Tændingen foregår ved, at man på en stang indfører en antændt fidibus, som antænder "hjertet". Milen skal nu vogtes meget nøje. Den styres efter farven på røgen, mængden af røg, samt varmen på milens overflade. Trækkanalerne er det instrument, man har til denne styring. Igen: dette er en meget pauver fremstilling af en meget mere indviklet proces. I Sverige afholdes den dag i dag ugekurs (à ca. 6000 kr.), hvis nogen har lyst. Man bliver dog ikke helbefaren milemand af et kursus, det kræver mange års erfaring.

Ved enhver middelalderlig feltlejr var der to ting, som altid var en helt naturlig bestanddel af lejren, nemlig trækulsfremstilling til smedene, til madlavning og opvarmning ved hjælp af kulbækkener for officerernes telte, samt tjærefremstilling til smøring og

imprægnering af hjul til vogne og artilleriet etc., og ikke mindst til hestenes hove.

Tjærefremstilling.

Denne har foregået på mange forskellige måder gennem tiderne. Vi er bekendt med fem forskellige måder, men den fremstillingsproces, som Sct. Sebastians Gilde har valgt, er en gammel opskrift, beskrevet af Gustav Vasa i et brev til en foged i Uppland.

Man har en metalplade på ca. 70 cm i diameter, formet som en kæmpe-stegepande, dybest midt på, hvori der er et hul af fingertykkelse. Denne stilles med siden mod en skrænt, således at halvdelen er fri og holdt oppe af sten. På pladen stables nu pinde af dobbelt fingerlængde og fingertykkelse meget tæt til en højde af 60-70 cm. Brændet dækkes af granris, halm, græstørv og jord. Under hullet i pladen laves en trærende, hvori tjæren senere kan løbe ned i en spand. Træet, man anvender, skal helst være rødder fra fyrrestubbe fra ca. 30 år gamle træer.

Fremstilling af 4 slags sæbe

Af Vibeke Tungelund

Sæbeurt

På vaskepladsen ved møllen står Jette og vasker tøj. Sæben skummer dejligt, og tøjet bliver omsider rent. Sæben har hun selv fremstillet efter anvisning af Maria Pihl. Jeg opsøger Maria for at høre om fremstilling af sæben.

Maria fortæller: ”Sæbeurten kan plukkes ved åløb og i urtehaver og har i det hele taget spredt sig rundt i landskabet. Bladene tages af og stænglen knækkes nogle gange. Blade og stængel lægges i en gryde med vand, som koges op og koges ind i ca. en time, hvorefter det trækker natten over. Saponinen fra planten er nu trukket ud i vandet, som er blevet til sæbevand. Bladene tages op, da de indeholder noget farvestof, som kan afgive farve til tøjet. Herefter piskes vandet godt, til det skummer”. Jette har lagt nogle sten til opvarmning i bålet i et jernnet. Disse tager hun nu op og lægger ned i sæbevandet i en balje. Herved bliver vandet i baljen varmet

op, og tøjvasken kan begynde.

Askelud

Er det ikke til at opdrive sæbeurt, og det er tid til tøjvask, laver Maria sæbe af askelud. Denne laves på følgende måde: En skål halvt fuld af vand sættes natten over i asken efter det udbrændte bål. I nattens løb blæser noget aske ned i vandet. Noget bundfælder sig og andet ligger på overfladen. Asken på overfladen skummes af og vandet øses over i et kar, uden at bundfaldet kommer med. Dette vand piskes op, og det dejligste sæbevand er nu klar til brug.

Fedtsæbe

Flere steder på markedet kan man købe forskellige udformninger af fedtsæbe tilsat diverse dufte og med indlagte mønstre. I Ulvs lejr, Sct. Sebastians Gilde, fremstilles der også fedtsæbe, og

Foto: Erik Wehmann

Karen fortæller:

"Opskriften er som følger:

1 del birkeaske og 2 dele vand koges sammen = lud.

For sig selv smeltes talg (som kommer fra okse eller får) eller ister (som er svinets fedt). Lud og fedt blandes sammen og hældes i en form, som skal henstå 2-3 måneder. Blandingen af lud og fedt er ætsende, så brug handsker ved fremstillingen. Ved at henstå i disse 2-3 måneder neutraliseres sæben.

Vil man have sæben tilsat duft, omsmeltes et stykke af sæben i vandbad, og duftmidler tilsættes. Tilsættes duftmidler fra starten, forsvinder duften under processen. Denne opskrift er kendt fra de arabiske lande og er på korstogstiden bragt til Europa".

Vaskenødder

I Åbenrås lejr kunne man købe vaskenødder. Vaskenødder var vist nyt for de fleste af os.

Vaskenødder "Sapindus Mukorossi" kommer fra et vildtvoksende træ for foden af Himalaya i Nordindien. Her har de i flere århundreder været brugt som vaske- og rengøringsmiddel. Selve skallen fra nødden indeholder Saponin, et højvirksomt vaskeaktivt sukker-

tensid, som planten selv producerer for at beskytte sig imod skadedyrsangreb, men som også har en utrolig stor rensende effekt. Vaskenødder er velegnede til såvel maskinvask som håndvask. Så snart skallerne kommer i forbindelse med vand frigøres de vaskeaktive stoffer, der kun er let skummende, men vasker effektivt rent i modsætning til alm. vaskemiddel belaster de ikke søer og vandløb, men er biologisk nedbrydelige og komposterbare

Til en maskine kommes 3-4 skaller, som brækkes i mindre stykker, så vandet kan trænge ind i brudfladerne og frigøre det aktive stof saponin. Nødderne kan bruges flere gange

Dagli' Brugsen

ØSTERLARS

Åbent alle ugens dage Posthus - Benzin - Apotek - Tips - Lotto Tlf.56498005

Om bartskernes virke i perioden 1100 – 1500

af Janus Christiansen og Malene Helth

Altid trøste, ofte lindre, nogle gange helbrede

De sidste to år har vi rejst rundt på middelaldermarkeder for at fortælle og demonstrere, hvordan middelalderens læger, bartskerne, arbejdede. Denne artikel omhandler udvalgte dele af vores arbejde.

Når man kommer ind på emnerne sygdom og helbred i forbindelse med middelalderen, er pesten som oftest det første, folk tænker på, hvis de da ikke tænker på urter og munkemedicin. Hvad mange ikke ved var, at der allerede i middelalderen var en omfattende kirurgisk- og medicinsk viden, som sjældent er nævnt i historisk litteratur, men som i høj grad er interessant at beskæftige sig med. Ikke mindst fordi den har været med til at lægge grunden for nutidens lægevidenskab.

Middelalderens lægekyndige var delt op i to grupper. Der var de ”rigtige” læger, der ligesom nutidens læger var universitetsuddannede, og så var der de mesterlærte barberkirurger, der også gik under betegnelsen bartskere eller bartskærere.

Hvor lægerne var så højt betalte, at de udelukkende fungerede for hoffet eller adelen, var bartskerne det almene folks helbredere, der både medicinerede, lavede kopsætninger og kirurgiske indgreb. Bartskærerne havde deres eget laug og var at regne som borgere.

Da det ville gå ud over denne artikels grænser at komme ind på alle bartskernes behandlingsmetoder, vil vi i denne omgang skrive om åreladningsteknikker og kirurgiske indgreb, herunder kort læren om de 4 kropsvæsker, der i middelalderen lå til grund for al diagnose og åreladning.

Humoralpatologien

Humoralpatologien, eller læren om de 4 kropsvæsker, stammer fra Hippocrates, der betragtes som den vestlige medicins stamfader. Teorien gik i korte træk ud på, at der i menneskets legeme var 4 primære væsker, der modsvarede de 4 elementer. Denne opdeling blev omkring år 150 forfinet af den romerske læge Galen, der med sit store forfatterskab blev den vigtigste figur i middelalderens medicin. Galen mente, at der også var sindstilstande, der passede til dette system som vist her.

Blod	Gul galde	Slim	Sort galde
Luft	Ild	Vand	Jord
Varm og fugtig	Varm og tør	Kold og fugtig	Kold og tør
Sangvinsk	Kolerisk	Flegmatisk	Melan-kolsk

Disse 4 vigtige væsker skulle være i balance i legemet. Ubalance gav sygdom, og man måtte derpå med kost og

indgreb genoprette balancen igen.

Man diagnosticerede f.eks. patienter ud fra deres urin, puls og temperatur. Hvis en patient havde feber, og urinen var tyk og rødlig, tydede dette på et overskud af blod, og en åreladning var derfor nødvendig.

Hvis patienten havde smerter i hoved og nakke, var opfarende og hidsig, og urinen var tyk med en klar gul farve, tydede dette på overskud af gul galde, som derfor måtte tappes i nakkereregionen. Hvis der var underskud af en af væskeerne, måtte man med kostændringer fremme dannelsen af det manglende. Patienten kunne f.eks. få at vide, at han skulle drikke pebervin eller kogt bygvand.

For at tappe overskydende blod, benyttede man 3 forskellige metoder. I mange tilfælde var det anset for gavnligt at fremkalde et så stort blodtab, at patienten besvime. Man kunne derfor med en skalpel åbne en stor vene for at tappe en stor mængde blod hurtigt.

Hvis der ikke skulle tappes meget blod, kunne man kopsætte for at fremkalde

blodfyldte hævelser på huden, der så kunne skæres, eller man påsatte en eller flere igler.

Hvis man skulle fjerne overskud af slim, gav man patienten peber eller andet, der irriterede slimhinderne i mund og næse, så at slimet løb ud.

Sort galde kom fra galdeblæren, og blev fjernet ved, at man gav et brækmiddel, der fremkaldte så kraftige opkastninger, at man til sidst kastede ren galde op.

Gul galde er det, man i dag ville kalde sårvæske. Det er den gullige, klare væske, der kommer fra sår og hudafskrabbinger. Denne væske tappede man ved hjælp af en klinge med en læderstrop, der blev stukket igennem kødet, hvorefter stroppen blev trukket igennem, så man på denne måde fik et hul igennem kødet med stroppen igennem som dræn, så væsken kunne løbe ud. Klinge og funktion ses på næste side.

Kirurgien

Hvor behandlinger med tapning af blod og andet stort set ikke har haft nogen reel medicinsk virkning, forholder det sig anderledes med de deciderede kirurgiske indgreb.

Gul galde tappede man ved hjælp af en klinge med en læderstrop

Kirurgien havde nogle store mangler i middelalderen. Der eksisterede ingen virksom bedøvelse, så patienter døde ofte af chok. Der var ingen viden om sterilitet, så mange opererede døde af infektion i såret samtidigt med, at indgreb i bughulen havde næsten 100% dødelighed, og sidst men ikke mindst har der igennem middelalderen fra kirskens side været forbud mod at dissekere lig.

Dette gjorde, at lægernes anatomiske viden har været mangelfuld og præget af fejl. Da man ikke kunne dissekere mennesker, har man i stedet dissekeret dyr og lavet sammenlignende anatomi. Dette har f.eks. givet udslag i, at man på gamle anatomiske plancher over

mennesker, kan se et net af blodkar og nerver indtegnet i halsområdet lige under kraniet. Dette net kaldes "Rete mirabilis" og findes ikke på mennesker, men findes på hunde og grise.

På trods af disse hindringer, er det lykkedes middelalderens barskere at lave avancerede operationer, hvilket vi her vil komme med eksempler på.

Sår

Sår blev normalt behandlet med bandager med urter eller honning på. Ved stærk blødning brugte man brændejern som vist nedenfor til at brænde såret sammen.

Hvis der kom betændelse i såret, brugte man også brændejern til at brænde betændelsen og det syge kød væk, hvorefter vævet forhåbentligt kunne hele korrekt. Brugen af brændejern skal ses i sammenhæng med, at man havde ideen om "det gode pus", hvilket betød, at sår skulle afgive væske eller pus for at kunne hele rigtigt op. Brandsår væsker meget, og man mente derfor, at dette gav korrekt healing af vanskelige sår.

Stær

Grå stær kunne kureres ved, at man tog en skalpel som denne:

Med skalpellen lagde man et snit i øjet, lige på kanten af iris. Derpå kunne man nu tage en tynd nål, der var bøjet til en krog i den ene ende, og føre den ind i øjet og tage fat i linsen, der sidder inde i øjet, og trække den ud. Derpå skyllede man øjet og håbede så på, at snittet helede uden betændelse.

Brok

Brok kunne også opereres. I mavemuskulaturen findes et svagt sted, hvor tarmen hos nogle mennesker kan komme i klemme eller presses ud. Det giver store smerter og kan medføre døden, hvis blodtilførslen til tarmen klemmes af. Man kunne med en skalpel skære maveskindet op og få en finger ind og presse tarmen ind på plads, hvorefter man med et specialudformet brændejern, som vist nedenfor, kunne brænde hullet sammen for at forhindre tarmen i at glide ud igen.

Nyresten

En af de mest almindelige og samtidigt drastiske operationer var operationen for nyresten. Nyresten kan sætte sig i blæren og spærre for afløb af urin. Operation var derfor eneste mulighed, hvis ikke patienten skulle dø af sprængt blære og efterfølgende bughindebetændelse.

Da man ikke kunne skære ind i maven af frygt for bughindebetændelse, blev man i stedet nødt til at gå via mellemkødet og op i kroppen for at skære hul i blæren nedenfra med denne skalpel:

Efter at stenen var taget ud med en tang, brændte man såret for at standse de voldsomme blødninger. Patienten ville dog højst kunne overleve nogle måneder efter operationen, da der altid ville gå betændelse i såret, med døden til følge. Operationen var altså ikke en kur, men udelukkende livsforlængende på samme måde som mange behandlinger er den dag i dag.

Litteratur og information

Hvis man ønsker yderligere viden om lægevidenskaben i middelalderen, kan bøgerne og hjemmesiderne på nedenstående liste være et godt sted at starte. Medicinsk historisk Museum i København har en lille men god samling kirurgiske instrumenter og information. Vores kirurgiske instrumenter i teksten er rekonstrueret både efter instrumenterne i denne samling og efter tegninger i originale middelalderlige skrifter.

Bøger:

"The greatest benefit to mankind" Roy Porter, Fontana press, 1997

"En liden bog om allehånde sygdomme" Hans Christensen Bartscher, Forlaget Woranium 2002

Hjemmesider:

www.warwik.org

hjemmeside for middelaldergruppen warwik, hvor der snart vil være billeder af instrumenterne og enkelte videoer af operationer foretaget på middelaldermarkeder. Der vil desuden komme en udvidet udgave af denne tekst.

<http://digital.library.ucla.edu/immi/>

University of California har billeder af visse middelalderlige medicinske skrifter. Disse kan ses her i deres digitale samling.

Pilgrim på Bornholm

Af Ole Boyer Pedersen

Som lovet i sidste nr. af Herolden er her en reportage fra den første pilgrimsfart på Bornholm i nyere tid. Det foregik Kr. Himmelfartsdag d.25 maj, og turen gik fra Svaneke kirke til Skt. Ibs kirke. En beskeden vandretur på 4.2 km.

Turen startede i sognegården Siloam lige ved Svaneke kirke, og der var kaffe og morgenbrød til alle. Efter antallet af parkerede biler at dømme var der nok ikke plads til alle i sognegården, men det gik lige. Præsten Hans Nissen tog imod i døren og bød velkommen. Under kaffen fortalte han, at han havde været på pilgrimsfart til Santiago, og at alle han mødte havde stor respekt, når han fortalte, at han var præst ved Skt. Jacobs kirke. Skt. Ib var der derimod ingen der kendte. Nogle af verdens største katedraler er viet til Skt Jakob, som f. eks. Sct.Jacque i Paris, der er byens største. Han fortalte lidt om turen, vi skulle gå, og vi fik dagens

tekst læst. Der kom slangen i paradiset frem: TV-holdet, der var mødt frem, bad om en gentagelse for deres skyld. Det var lidt irriterende, men vi var da klar i gaden kl. 9 som aftalt. Ca.65 deltagere startede ud i et køligt og blæsende vejr med klar himmel.

Turen gik ad Krøblingevejen, der er en gammel oldtidsvej imod sydvest forbi sagnkongen Svends høj, Biskopsengen og Sorten Muld, hvor alle guld-gubberne blev fremdraget for nogle år siden. Under den første del af turen var

Skt. Ibs kirke er fra slutningen af 1100 tallet og således en af de gamle middelalderkirker.

tilbageblikket nok ikke det mindst seværdige med udsigt over Østersøen, Svanemøllen og Jørn Utzons flotte vandtårn. Vi passerede flere fortidsminder så som Hallebrøndshøj i Ibsker, der er en jættestue med adgang til kammeret, og den meget nyere Kanonhøj, der har været målepunkt for militærets kanoner. En nyere seværdighed er også Jeppes Stene, som en lokal kunstner, Jeppe Gitz Johansen morer sig med at fremstille for kommunens penge, som han selv skriver.

Under turen var der flere stop, hvor vi fik et ord med på vejen, og sang et par vers af "Nu blomstertiden kommer", "Dejlig er jorden" og "Hvor Gud mig fører, går jeg glad". Det var hyggeligt, men stærkt generende var TV-holdet, der fulgte med hele vejen. Sjældent er så lille en begivenhed, blevet dækket så massivt.

Turen sluttede af med en gudstjeneste i Skt Ibs, og det var vel i bund og grund formålet med turen. Den danske kirke har siden Luther forbød pilgrimsgang, haft et temmelig anstrengt forhold til sagen, men en opblødning er begyndt. Holdningen er at man ikke får syndsforladelse, fordi man gør en bodshandling, som man ser nogle af de katolske pilgrimme foretager, som for eksempel at gå på knæene igennem lange strækninger, men kun ved troen på Frelseren. Et ønske om at gøre kirken mere kropslig og levende, til forskel for den udelukkende intellektbaserede tro er en del af årsagen til at man nu finder det i orden med pilgrimsture. Det er helt sikkert blevet meget populært. Der er masser af pilgrimsture over hele landet nu.

Jeg deltager gerne ved en senere lejlighed. Men gerne noget længere og helst uden overvågning af medierne. En rigtig pilgrimsvandring er, *at bede med fødderne*, og egentlig en meget privat sag.

TRANSPORT · VOGNMANDSFORRETNING

Stavsdalvej 44 · DK-3760 Gudhjem · Tel. 56 49 81 01 · Fax 56 49 83 71

En stor sejr

Af Bjørn Ørding-Thomsen

Fra frater Ursus' efterladte skrifter.

Kristendommen vandt en stor sejr, da en dansk hær med tre biskopper i spidsen erobrede vendernes vigtigste by, Arkona, og ødelagde deres afgudstempel, hvor deres hedenske afgud, Svantevit, blev dyrket.

Der er nogen, der mener, at både navnet Svantevit og tilbedelsen af afguden er en afskyelig forbrejning af Skt. Vitus og bønfoldelse af ham. I vore dage må man være lettet over, at denne afgudsdyrkelse er blevet grundigt stoppet.

Absalons historiker, Saxo, har i sit værk, Gesta Danorum, beskrevet denne pragtfulde begivenhed, der udover at være en stor sejr for kristendommen også var starten på vendernes omvendelse til den rette tro og dermed også deres chance for at redde deres udødelige sjæle.

For kommende slægter vil Saxos beskrivelse af denne store sejr for den eneste rette tro være et godt eksempel på, hvordan vor kristne tro vil besejre alskens hedenskab.

Nutidig kommentar

Mange har nok kunnet føle historiens vingesus ved at betragte Laurits Tuxens store maleri på Frederiksborg Slot fra denne begivenhed eller ved at se Louis Moes illustrationer til Saxo. På den baggrund er det let at følge fr. Ursus.

Men man kan jo overveje, om den gamle munk også ville have deltaget i den globale forargelse over talibanstyrets sprængning af en mange hundrede år gammel Buddha-statue i Afghanistan - for ved nærmere eftertanke, hvad er forskellen på Absalons heltegerning og talibanstyrets afskyelige handling?

Frisko Is Bornholm

Ved Lunden 8
3700 Rønne
Telefon: 56 95 11 22
Telefax: 56 95 97 22
Mobil: 21 42 21 23
www.frisko.dk

Dramalavet tilbage på Bornholm!

Et par år i den store stad og det var nok! Så gik turen tilbage til fødeøen for igen at arbejde med dramalavet på Bornholms Middelaldercenter.

Nu skal der pustes nyt liv i dramalavet, og et par ændring skal da også med. Der vil i år være fokus på dramaliv, skuespil, performance og ikke mindst en mulighed for et friluftsspil på Stormandsgården!

Hjulene kører, og dramalavet er derfor gået i tænkeboks for vinteren. Men vi kommer ud af vinterhiet med frisk energi og nye ideer, som har grublet i de mos-fyldte hjerner hiet igennem.

Så skulle dette lyde interessant, så hold øje med Herolden eller Centrets hjemmeside, www.bornholmsmiddelaldercenter.dk, for videre information og mødedatoer.

På snarligst gensyn fra Dramalavets repræsentant, Christina Hobel.

Vinterkursus.

Centret tilbyder weekendkursus for medlemmer, som har behov for hjælp til mønstre, konstruktion af egne dragter eller hjælp til klipning og syning af dragter.

Vi underviser også i fremstilling af middelalderstøvler, snøresko, bæltter, punge og tasker i læder.

Har du lyst til at støbe eller smede et spænde til din dragt, er det altid om lørdagen.

Centeret har forskellige materialer du kan købe bl.a. hørstof i forskellige farver, mønsterpapir, læder i forskellige tykkelser og farver, sølv og bronze til smykker. Vi har også adresser til forskellige firmaer, som sælger uld stoffer.

Samme weekend som der er kursus underviser Skrædderlavet i forskellige håndværksmetoder vinteren igennem Dekorering af læder, broderi på dragter, brikvævede bånd, nålebundne luffer og sokker. Håndsyningsmetoder og brikvævede bånd vævet på dragten. Knaphuller, knapper og snørehuller.

Kursusene afholdes den første weekend hver måned kl. 10-16, husk madpakke.

Vi starter 4/5 november og fortsætter 2/3 december, 6/7 januar, 3/4 februar, 3/4 marts, 31/1 april og 5/6 maj.

Du skal tilmelde dig senest en uge før kursuset afholdes til underviserne, som er:

Anne Christensen : 56-96-68-48 eller mail@annec.dk

Helle Pfeiffer: 56-96-60-90 eller helle.pfeiffer@pc.dk

Ølhistorier og urter (2).

Tekst efter bogen "Bornholms urtebog" af Hansaage Bøggild

Regimentskirurg J.S.N.Panum syntes, at bornholmerne drak for megen brændevin. Den er ikke den medicin, de tror.

Det udbredte lægemiddel "pøvver å bræjnnevin" kan i visse situationer endda virke dræbende, og brændevin i almindelighed hidser på en unaturlig måde blodet, og efterlader en synlig slaphed. Desuden hindre den børns vækst og hidser kønsdriften.

Men bornholmerne holdt på sit. Brændevin var sundt og godt, og gav drank, der var nødvendigt for at give ekstra til hestene i den anstrengende forårstid.

Panum skriver "at andre steder har de ikke brændevins-previlegium", endda får de kornet i jorden. Men det hjalp ikke. Det er bedre end at "tyjlla jemmagjort pulver å møj i saj". Og da der efter privilegiets ophør kom så "många jartesjøga", fik den manglende brændevin skylden.

Panum var også ude efter det hjemmegjorte øl, specielt det tyndeste, der brugtes til daglig under navnet "drikka". Det er slappende og usundt, skrev han. Maven spiles op, mange sygdomme stammede derfra. Han fandt det også skødesløst, at man ikke lavede bedre øl, når der dog fandtes bukkeblad og malurt til erstatning for humle, som nogle finder for dyr.

Olaus Magnus, år 15xx

Ordforklaring:

byg: bjøgg, korn. De andre kornsorter betegnedes sæd: sået sidst.

I "heksenes tid" kastede man bygkorn i øjnene på den, man ønskede ondt.

Det var bonden magtpåliggende, at byggen først og fremmest skulle være god til ølbrygning. Denne byg måtte ikke tærskes, før den havde "åsweddad", tidlige skulle den være mere end almindelig "strit" (levende) mellem fingerne.

Den havde også det vigtige formål at blive brændt til brændevin. Der var fire kvaliteter: "donder, krass, perkenlerken, og ættedross". De to første var de bedste. Brændevin var et alsidigt anvendt helbredelsesmiddel, enten blank eller tilsat urter og sort peber. Den brugtes også til påsmøring, til rensning af ansigtshuden eller til vin-

duespudsning.

havre: hawra. Til ølbrygningen (byg) var det almindeligt at blande op med ristet havre, det gjorde øllet mere sødt.

Utærsket havre kunne bortjage forkølelse og alskens hals- og lungelidelser. Havresuppe var et saligt middel.

I 1971 foreligger en meddelelse om en 70-årig dame, der tog bad i et afkog af skårne havrestrå. Det gav velvære og var helsebringende.

humle: homla. Homlarøzma og rankla om blomster og stængler.

Homlaknopp og homlasåua om "knopperne".

Udtræk ansås for at være beroligende. Planten satses højt, med udtrykket

"nu kommer humlen" mentes det bedste.

Skulle den give god høst, måtte den være i blomst til Sct. Jakobsdag, 25. juni. På Marie Magdalenes dag, 22. juli, satte planten "homla på grena", og i begyndelsen af efteråret plukkedes "knopperne", der samledes i store sække, "homladromm".

I 1700-tallet påbød en lov at indrette "humlekuler", men i 1756 hedder det:

"Humle voxte aleneste i Nexø." Den var let at dyrke, og den satte den karakteristiske smag på øllet, alligevel sparede man på den.

En dame, der var barn i halvfemserne, har fortalt, at hendes mor købte humlen i poser à et kilo. Den var presset sammen og ikke så god som den hjemmelavede, "men der var så me-

get andet at lave på en stor gård". Der lavedes flere kvaliteter øl. Det daglige, "drikka", var det tyndeste.

Det kunne være så "ukristelia surt a de trokk vanned idå iven" (ud af øjnene).

Til middag klumpede man lunede tykmælksklumper i, "å ijn va farru ver å kløjes, når ijn skjulle swælla sedden en kjyla".

I sommertiden tilsattes "drikkad" malturt, der slukkede godt for tørsten. Øllet kaldtes da "målurtadrikka". Det øgede det tynde "drikkas" holdbarhed.

Om øl, der var tilsat rundelig med urt - og for sparsomt med malt og humle - sagde man "a ded hadde løvvæd åuer ejn hawrastobba å hadde stansad i ejn målurtaboska".

pors: grenene sattes på brændevin og øl.

perikum. perikon, perkom, pærrikom. En afblomstret stilk blev stukket ned i brændevinsflasken for at give en krydret smag. Man satte også en stilk på det hjemmebryggede øl.

vejbred: munkagræs. Mod forårstræthed, mismod, svindot drak man, gedemælk, kvindemælk og ølvand, der havde trukket med vejbredblade.

Åbent mandag-fredag kl. 8.30 - 17.00

Bjarno Kalf Hansen ApS

V/aut. El-installatør Thomas Frigaard
Godthåbsvej 45 · 3751 Østermarie

Telefon 5647 0357

Mail: info@bjarno.dk
www.bjarno.dk

Professionelt El-Samarbejde

Aktivitetskalender for september, oktober og november

af Heidi Andersen

Medlemsaften på Rågelundsgård hver torsdag kl. 19-22.

September

7. **Bryggerlavet** mødes, kl. 19-22.

7. + 14. + 21. +28. **Buelav** og **Balladelav** mødes kl. 19-22.

25.-29

Temauge for bornholmske skoler

Før vinteren kommer” - folkeliv og traditioner, fest og ritualer i efteråret

Fokus på efterårets komme, høst af afgrøder til vinterens ”gemmekost”. Hellige processioner med røgelse og vievand sikrer et godt resultat. Skolebørn inddrages i skuespillet.

Se program på .bornholmsmiddelaldercenter.dk

30

Vil du være med i **smedelavet**? Stiftende møde Ring til Allan på 4042 7945 eller mød op på Rågelundsgård lørdag den 30. september kl. 13:00

Oktober

5. **Bryggerlavet** mødes, kl. 19-22.

5+12+19+26. **Buelav** og **Balladelav** mødes kl. 19-22.

6.-20.

Efterårsferien kl. 11-16

Familieaktiviteter, efterårsstemning, falkoner, kanon, kro – kom og vær med! Alle lav inviteres til aktiviteter og der er mulighed for salg af middelaldervarer.

Kontakt Heidi Andersen hvis du vil deltage i

aktiviteterne i dragt. Der er varm suppe i kroen til alle hver dag.

20. **"Tak for sæsonen"** kl. 18 i Stormandsgården
Centret takker for støtte og engagement igennem sæsonen. Vi samles til god mad, drikke og godt samvær denne sidste åbningsdag. Medlemmer skal tilmelde sig senest den 18.10 til kontoret. Ta' gerne dragt på og bidrag med indslag til underholdningen.
26. **Torsdagsfolket** mødes fremover hver torsdag kl. 10-16 på Rågelundsgård. Centrets formidlere og medlemmer af vennekredsen mødes til hyggeligt, aktivt samvær.

November

2. **Bryggerlavet** mødes, kl. 19-22.
- 2.+9+16+30 **Buelav og Balladelav** mødes, kl. 19-22.
- 2.+9+16+30 **Torsdagsfolket** mødes kl. 10-16 på Rågelundsgård
Centrets formidlere og medlemmer af vennekredsen mødes til aktivt og hyggeligt samvær.
4. + 5. **Kursusweekend** på Rågelundsgård kl. 10-16.
Få hjælp til at sy dragter, sko, lav smykker, brodere, læderværksted mm. Sebeskrivelse andet sted i bladet.

Der er efter trykning af dette nummer kommet flere punkter på aktivitetskalenderen. Se den opdaterede kalender på hjemmesiden: www.bmc-vennekreds.dk

Pavevalg

Af Bjørn Ørding-Thomsen

Det er ikke længe siden, vi så det store ceremoniel omkring et pavevalg. Hele verden fulgte med i processen, der skete med stor værdighed, pomp og pragt. Sådan har det ikke altid været.

I 1241 døde pave Gregorius IX efter mange års bitter strid med kejser Frederik II. De civile myndigheder i Rom frygtede Frederiks reaktion på dødsfaldet, og besluttede at få valgt en pave hurtigst muligt. De sendte derfor en mængde soldater ud for at hente de 10 kardinaler, der skulle vælge den nye pave. Kardinalerne blev indkredset og gennet gennem Roms gader - en ældre kardinal siges at blive trukket ved håret gennem byen.

Valget foregik i en gammel, forfalden bygning, hvor kardinalerne fik stillet en række værelser til rådighed. Dørene blev låst, og soldaterne holdt vagt udenfor og beboede etagen lige oven over. Etageadskillelsen var rådden med

mange huller, hvad der bekom soldaterne udmærket - her var jo indbyggede toiletter.

For kardinalerne var det en anden sag. Alle 10 kardinaler blev syge, og 3 af dem døde - men til trods for denne kraftige tilskyndelse til at gøre sig hurtigt færdige med valget, tog det 2 måneder, før de enedes om valget af en af de 10 (eller 7 resterende). Han blev udråbt til pave (under navnet Celestin IV) - men døde 17 dage senere af de sygdomme, han havde pådraget sig i valgperioden.

Mærkeligt nok havde de andre kardinaler skyndsomst forladt Rom, så et nyt pavevalg kunne ikke gennemføres hurtigt. Og først i 1243 blev en ny pave valgt.

Kilde: Lawrence & Nancy Goldstone: The Friar and the Cipher, Broadway Books, New York 2005.

Torsdagsgruppen

Torsdagsmøderne starter den 26.oktober **kl. 10-16**. og varer frem til maj måned.

Her mødes både de sommeransatte på Centret og Vennekredsen, som har lyst til at være sammen og hyggesnakke. Vi hjælpe også Centret med at reparere dragter, sko og rekvisitter. Vi syr også nye dragter og laver nye rekvisitter, alle er velkomne. Vi skiftes til at bage kage til kaffen, mums!

Der er stadig åbent hus om aftenen for Vennekredsen.

På gensyn Anne og Helle

Billeder fra årets marked.

Af Bjørn Ørding-Thomsen

Den blå ridder i turneringen

Blikkenslageren

Stormanden

Memento mori

Tilhørere til fortælleren Steiner

Røverovertagelse på Stormandsgården — Et højdepunkt på markedet

